

KERESZTANYA, HÓFEHÉRBEN

NÉMETH ISTVÁN

Szemben a langaléta Nenával, Keresztanya kicsi asszony volt. Már akkor is kicsi lehetett, amikor e sorok íróját keresztvíz alá tartotta. Szerencsére a keresztelő atya, Hárs Aladár plébános úr sem volt (fakuló emlékezetünk szerint) valami daliás termet, így a szent szertartás minden különösebb bonyodalom nélkül folyhatott le. Azaz Keresztanyának nem kellett zsámolyra állnia, hogy a kezében lévő kisdedet az atya keze ügyébe emelje. Nem maradt fénykép a jeles eseményről, pedig azt most a szerző egy vak lóért nem adná. Nem azért, hogy szembenézhessen egyhetes önmagával, hanem hogy szemügyre vegye azt a kedves személyt, akinek ezzel a születendő remekművével kíván maradandó emléket állítani. Az akkor huszonnyolc éves vénlánnyal, aki abban az időben, szerzőnk születési évében, alighanem Kishegyesen cselédeskedett, megjárva a cseléd lányok hosszú-keserves útját. Mert bizony akkorjában, nem úgy, mint manapság, egy huszonnyolc éves hajadon réges-rég vénlánynak számított. (El kellett telnie még jó néhány esztendőnek, hogy az egyik anyai nagybátyám, aki épp megözvegyült, bekösse Keresztanya fejét. Ezáltal rögtön kettős rokonságba kerültünk egymással, ha nem hármasba, sőt négyesbe. Keresztanya már eredetileg rokonom volt, miként az ő leendő férje is. Emez, már mondom, édesanyám fivére, tehát születésem pillanatában nagybácsi, amaz édesapám húga, tehát nagynéném, majd világrajövelelem után egy hétre keresztanyám, midőn aztán összekerült a szóban forgó nagybáccival, úgy diktálta a tisztesség, hogy a nagybácsim tüstént keresztapám is legyen, később pedig a bérma-keresztapám, ha az olvasó képes még követni eme bonyolult családi kapcsolatok láncolatát.)

Fényképfelvétel a keresztelőről nem maradt fenn, nem vehetem hát szemügyre nagynénémet, az egykori cseléd lányt, de el tudom képzelni a számára felemelt pillanatot, s őt magát is, a tartását. Nem azt, ahogyan

a karjaiban tartotta egyszem személyemet pólyába kötve, hanem a derékának a tartását. Azt a deréktartást, amit később szerencsém volt benne, rajta megfigyelni, megismerni. És az arcának a sugárzását. Mintha csak megsejtette volna: emberek, itt ma nem akarít hoztunk keresztvíz alá! Meglátjátok, még sokra viszi ez a nyávogó kis maszat. Legalább kétszer kitüntetik arról a folyóiratról elnevezett irodalmi díjjal, amely folyóirat ebben a pillanatban még meg sem született, csak majd – ha minden jól megy – négy év múlva.

Keresztanyának ilyen és hasonló képtelenségek álmában sem fordultak meg a fejében, nemhogy ébren, hiába terjengett a tömjénillat, s hiába búgott a kóruson az orgona és szállt a diadalmas ének. Ő csak állt szépen, egyenes derékkal, kissé kemény, mindenre kiterjedő figyelemmel, s amikor befejeződött a szertartás, kissé megemelintve a karjai közt megbúvó pólyát, elégedetten ennyit mondott: No, ezzel is megvagyunk, körösztfiam!

És megnézett, hogy én meg vagyok-e az egész ceremóniával elégedve. Hogy belenézhesen az arcomba, kissé előre kellett billentenie a fejét. Ha nem ő, hanem más lett volna a keresztanyám, talán gügyögve szólt volna hozzám. Ő komolyan, de elégedetten mondta: Most már, körösztfiam, mehetünk haza!

Én már csak arra emlékszem, attól fogva vannak vele kapcsolatos emlékeim, amikor felfelé kezdett nézni rám. Felfelé, mert „hamarosan” túlnöttem rajta, testi mivoltomban fölébe nőttem. Hogy történhetett ez? És hogy történhetett, hogy ő *attól* fogva állandóan lefelé nőtt? Visszafelé. Valami kemény elszántsággal nőtt bele a földbe.

*

Ha a Nena – idegen szemében – széles mozdulataival, szapora fejcsóválásával teátrálisan hatott találkozásaink pillanatában, Keresztanya ilyenkor a föltűnéstelen, az alig észrevehető, mert csak a szeme bogarából sugárzó szótlán öröm földre szállt anygala volt. Holott ha valakiktől, épp az anygaloktól állt a legtávolabb. Mert nem voltak szárnyai, s mert nagyon is földön járó lélek volt. Templomba járó, vallásos – vagy inkább csak templomba járó –, de az égiek iránt is tele kételyekkel. Anyai öreganyám, az édesanyja keménységét örökölte. S elszántságát. Ha öreganyámnak véleménye volt az úgynevezett nagypolitikáról – sőt úgy gondolta: beleszólási joga is, persze csak a falusi bandázók parlamentjében –, Keresztanyámnak mindig határozott véleménye volt a falu közügyeiről, akár zászlóvivő is lehetett volna, ha nem foglalta volna le túlságosan a családja, fenyegetésre mindig kész kezét pedig a politikában és a közügyekben teljesen járatlan, közömbös férje. A faluban fel-fellángoló vallásháborúból azonban ki nem maradhatott. Nem is igazi vallásháborúk

voltak ezek, hanem ugyanazon valláson belüli háborúskodások, afféle belső frakcióharcok a valami oknál fogva megosztott hívek között. Leginkább akkor, ha új káplán érkezett a plébániára. (Érdekes lenne egyszer elmélyedni a témában: még az egypártrendszer legmerekvebb korszakában is a falusi társadalom mélyrétegeiben „működött” szabad véleménynyilvánítás, demokratikus küzdelem a „jobbért”, az „igazságosabbért”: a hívők között, a parókia falain belül. Ha a „nagypolitikába” nem is szólhattak bele, elfojthatatlan, velük született demokratikus jogaik néminemű kielégítésére teret biztosított saját Egyházuk: a plébánosok viselt dolgai körül kivitatkozhatták-veszekedhették magukat. Mégpedig hangos szóval, az egész falu füle hallatára . . .)

Azt mondtam az előbb, hogy a Szóbanforgó épp az angyaloktól állt a legtávolabb. Máris helyre kell igazítani magam: Keresztanya a haragos angyalok fajtájából való volt. Volt benne valami arkangyali elszántság, keménység, angyali tűz, lobogás.

De amikor megállt előttem – mintha mindig Ő állt volna meg énelőttem –, egy pillanatra mindig megváltozott, sőt átváltozott; átváltozott a szótlan öröm angyalává. Fürkészve nézett föl rám, hiszen jóformán csak a mellemig ért, nézett föl rám a szótlan öröm csodálatával: Meddig nősz még, körösztfiam? Csakugyan te vagy az a kicsiny kenyértészta vakarcs, akit én tartottam a keresztvíz alá?

Majd amikor szó jött a szájára:

– Hogy vagy, körösztfiam?

Ezt úgy tudta megkérdezni, századszor is, hogy el kellett hinnem: abban a pillanatban mindennél jobban és csak ez érdekli. A hang nem is az ajkáról jött, hanem mélyebbről, közvetlenül a szívéből. S annál meggyőzőbben, hogy az ellágyulás legkisebb felhangja nélkül.

Mint akit kemény, elszakíthatatlan szövetség köt a megszólítottához. Ezúttal le merjük írni: a szeretet szövetsége.

*

Hogy mi keményítette meg – egy egész életre – tartását, mi fűtötte – késő öregkoráig – arkangyali lobogását?

Örökölt tulajdonsága mellett talán a sorsa is.

Meg hogy szigorú, sokgyerekes családban született.

Még kislány, amikor „anyánk” kimondja a család lánygyerekeinek, szinte parancsba foglalva:

– Tollat szedek, fejenként kaptok hat vánkost, két dunnát, a többiről gondoskodjatok!

„Anyáknak” ilyképpen huszonnégy vánkosról (ciháról – huzatról) s nyolc dunyháról (szintén belsőről és huzatról) kellett gondoskodnia, ezt

a rengeteg huzatot kellett telegyűjtenie, megtömnie finom pehelytollal, még az volt a szerencse, hogy nem egy esztendő alatt, hanem apródonként.

Keresztanya tizenhat-tizenhét éves korában szegődött el komolyabb, állandó munkára: cselédnek.

A falu abban az időben még százával ontotta a cselédlányokat. Irányításukról, elhelyezésükről a CSELÉDSZERZŐ gondoskodott. Neve is volt a cselédszerzőnek, Acsai Maris néaninek hívták. Keresztanya is az ő révén került Szabadkára.

(Hogy leírtam a cselédszerzőt, kíváncsi voltam, értelmező szótárunk ismeri-e a kifejezést. Benne van! A cselédlépcsővel és a cselédszobával együtt. De benne van a cselédsors és a cselédnyúzás is. Meg a cselédkönyv. És a szép, régies fehércseléd és vászonceléd. Attól tartok, hogy a cseléd szavunk nemhogy kikopna lassan a köznyelvünkéből, hanem újfent megkapaszkodik benne. Vagyis hogy újra szükség lesz cselédekre, cselédlányokra, cselédszobákra, cselédfeljárókra s cselédszerzőkre . . . tehát a cseléddel kapcsolatos „szép” szavainkra.)

– Nálunk akkor olyan nagy volt a szegénység, hogy nekem csak az volt, ami rajtam volt: egy vászonszoknyácska, ebben utaztam föl Szabadkára.

A szegénység arányait, mélységeit csak sejthetjük: „apánk” épp csak hazatérhetett, ha már hazatért a négyéves frontszolgálatból, tulajdonképpen a hétéves szolgálatból, mert alig hogy letöltötte a hároméves tényleges idejét, kiütött a háború, s újra besorozták. „Anyánk” kerek hét éven át hetedmagára kereste meg a kenyeret, ezenkívül a házépítésre felvett kölcsön részleteit is fizetnie kellett.

(A Kissek, édesanyám testvérei s ő maga is „édesszülémeztek”, „édesapánkoztak”, a Némethék, apám és testvérei csak így: „apánk”, „anyánk” . . . Nemcsak ebben különböztek, talán mindenben. Két összeférhetetlen világ! S mégis megkeresték egymást: nem csupán apám édesanyámat, rajtuk kívül még két pár próbálta szorosabbra fűzni a két nagy család közti szálakat. Ennek ellenére vagy épp ezért „állandó ÁTALVITÁBAN” voltunk a Kissekkel”, ahogy Keresztanya súgta meg egyszer, ha esetleg jómagam nem vettem volna ezt észre már odahaza is. Mind a mai napig azonban inkább csak sejtem, mi lehetett annak az állandó ÁTALVITÁNAK a lényege, amelyet azóta mindörökre „elgereblyéztek”; betakarták a sírok.)

*

Tizenkilencben Szabadkára csak ZÓNAIGAZOLVÁNNYAL lehetett utazni. Még nem kötötték meg a békeszerződést, de a szerb megszálló csapatok a sajátjukénak tudták nemcsak Szabadkát, de Baját és Pécsét is. Hogy mennyire kedvelhették Szabadkán a még szagában is más uniformist, arról Keresztanya így számolt be:

– Az első helyem a Rózenfeld Sándoréknál volt. A gazdánknak vaskereskedése volt, még fiatal házások, szopós kisgyerekekkel. Szobalányt, szakácsot tartottak, engem a kicsi mellé vettek föl, DAJKÁNAK. Mostam, vasaltam a rengeteg pelenkát, aztán a gyereket kocsiba, s mentünk le sétálni. Két spájzuk volt, mind a kettő tárva-nyitva, előttünk, cselédek előtt is. Ehetünk, ihattunk, amennyi csak belénk fért. Szombaton nem volt szabad dolgozni – ortodox zsidók voltak –, de megtartottuk a vasárnapot is. Talán harminc dinár volt a bérem; nem; akkor még a korona járta. Láta a nagysága, mi van rajtam: az az egyszál vászonszoknyácska, amiben megérkeztem. Amikor kifizették az első béremet, a nagysága elvitt magával bevásárolni. Új ruhát kaptam. Fölöltöztetett tetőtől talpig. Így kipettyenve utaztam haza a falumba látogatóba. A nagysága még süteményescsomagot is nyomott a kezembe; látta, de ki is faggatott, hogy élünk otthon.

No, ezekhez a Rózenfeldékhez egy szerb hadnagyot kvártélyoztak be. Hát nem nagyon örültek meg a hivatlan vendégnek. Hogy törjenek most már borsot az orra alá, hogy füstölhetnek ki innen? Mert ahogy befészkelte magát, nőket kezdett hordani a szobájába. A gazdámék, amikor ezt már nem bírták nézni, fölvezettek a padlásra. Megmutatták a dobozt, hol kapcsolható szét a villanyáram. Én már tudtam a dolgomat. Este, amikor a tiszt úr hazaért nővel vagy nő nélkül, fölsurrantam a padlásra, és szétkapcsoltam az áramot. A hadnagyocska ~~teporézékolt~~ dühében, mert látta, hogy mindenütt ég a villany, épp csak az ő szobájában nem. Mi meg jót mulattunk a „vendégünkön”. Mert akkor bizony még nem nagyon lelkesedett értük itt senki. Sokan a saját fajtájuk közül sem.

*

Kilenc hónap leteltével következtek Szenesék, szintén Szabadkán, szintén vaskereskedők és szintén zsidók. De már egy lépcsőfokkal fontebb a cselédség ranglétráján; itt már SZOBALANNYÁ avanszált Keresztanya.

– Szeneséknek volt egy kislányuk, akivel apád negyvenegyben együtt raboskodott a Sárgaházban – közli velem bizalmasan Keresztanya a sárgaházi események után jó harmincöt esztendővel.

És ezt a mehökkentő filozófiai bukfencet:

– OTT SZERETTEM, AHOL EGYENLŐK VOLTUNK!

Volt ilyen egyáltalán fél emberöltőnyi cselédeskedése alatt? Egyáltalán lehetséges volt az ilyesmi? Mármint hogy a SZOLGA meg az ÚR egyenlők legyenek?

Ha nem is létezett, Keresztanya ilyen helyen szeretett volna cselédeskedni.

Amiből világosan következik, hogy cselédeskedni ugyan nem szeretett, de nem bújhatott ki alóla.

Némi szabadsággal azonban a cseléd is rendelkezett: ha nem tetszett neki a hely, ahol szolgált, ha nagyon nem tetszett neki, továbbállhatott.

Szenes vaskereskedő úréknál hat hónapig húzta ki. Mert:

– Nem szerettem azt a túl finom beszédet, ami náluk volt. Azt a sok „tessék parancsolni”. Amikor vendégek érkeztek, én, a szobalány segítettem le róluk a nagykabátokat, a bundákat. Ez még csak hagyján, de a nyakam nem tudta megszokni a sok hajbókolást. Az urak, különösen a nagyságák meg csak múnyszerűsködtek. Én meg álltam előttük a tálcával, mint a faszent: **TESSÉK PARANCSOLNI, TESSÉK PARANCSOLNI!**

Az örökös lázadó Keresztanyának azonban jó szava is van a „régii urakról”. Egyrészt talán, mert nem gyúrták át öntudatos osztályharcossá (enélkül is megvolt a magához való öntudata, sőt osztályöntudata!), másrészt meg következetesen nagylelkű volt.

– Megkértem a nagyságát, kimehetek-e a konyhára, ha bent mindent elvégzek? Mondhatta volna, nem azért tartanak külön szobalányt, hogy a konyhában kotnyeleskedjem. Mert tudtak nyersek, visszautasítóak lenni a nagyságák. Szenesné megértette, hogy én főzni is meg szeretnék tanulni. Ezt meg a zsidók konyháján tanulhatta meg legjobban az ember. Ott láttam, milyen jó a szakácsnőnek: **NEM KELLETT AZ URAK KÖZÉ MENNIE, ő csak a konyhán, a spájzon URALKODOTT.**

*

Abban az időben még – melegszik bele Keresztanya cselédéinek ecsetelésébe – nagyon **PEDIGRÉSEK** voltak a zsidók.

Hogy hol szedte föl ezt a kifejezést, most már nehezen jutunk a nyomára. De sejtette az értelmét, és mert a zsidókról különös tisztelettel tudott szólni (nem mindegyikről, természetesen), gúny nélkül használta. Minden kétséget kizárva, azok a zsidó családok, ahol Keresztanya szolgált, előkelőbbek voltak, mint ő, a cseléd.

S már a harmadik helyen találjuk, ezúttal jóval közelebb a szülőfalujához, Topolyán, de szintén zsidóknál, Rónaiéknál.

Itt már **MINDENES**.

Takarít, főz, mos.

Nagy meglepetés számára, hogy Rónaiék már a sertéshúst is megeszik. Igaz, egy kicsit lopva, egy kissé hátat fordítva Mózesnek, vagy akkor, amikor a próféta épp nem nézett oda. A disznóhúsos tálat ugyanis kitették az udvarra szolgáló ablakba, s úgy, az udvarban állva nyúláltak bele a finom falatokért.

– Rónaiéknál jó helyem volt, csak a kosztal volt baj. Majláth bácsi előre megsúgta: Lányom, itt neked akkor lesz elég enni való, akkor lakhatsz jól, ha **LÓPSZ**. Igaza volt az öreg cselédnek. Rónainé, míg ki nem készítettem

az aznapi ebédhez való dolgokat, ott állt a kulccsal a spájz ajtajában. Aztán rögtön zárta be a kamrát. A mai nap se tudja, ha megmenekült, szegény, a gázkamrától, hogy túljártam az eszén: a spájzban mindig teraktam a zsebemet jó falatokkal, és elrejtettem a pincében . . .

*

Kúla, 1928. Még két esztendő választ el attól a naptól, hogy édesanyám világra hozzon. Édesanyám ebben a pillanatban még hajadon, leendő apám még legényember, de már megvette a karikagyűrűket a hamarosan megkötendő házassághoz. Épp a verbászi cukorgyárban dolgozott, s egy szép napon ijedten kapott a zsebéhez: hol vannak a jegygyűrűk?! Elvesztette, vagy valaki ellopta őket! Mit tehet ilyenkor egy szegény cukorgyári „kampánymunkás”? Karikagyűrűk nélkül nem lehet eljegyzést tartani. S olyan se fordult még elő, hogy a vőlegény karikagyűrűk nélkül jelenjen meg az oltár előtt. De olyan már előfordult, hogy a vőlegényjelölt a jegygyűrűket kölcsönként pénzen vette meg. Mert ez történt leendő apámmal is. Verbászról átgyalogolt Kúlára, hogy az épp ott cselédeskedő húgától, leendő Keresztanyámtól kölcsönkérjen aranygyűrűkre. Az egyik templom egere a másiktól.

Mert leendő Keresztanyám már Kúlán van, a posztógyár egyik társtulajdonosánál. Lassan tíz év cselédeskedés áll mögötte, előtte még vagy hat, Kúláról Verbászra jöve, végül haza, a szülőfaluba, Balog János gyógyszerészhez, majd a patika új tulajdonosához, Keller Béláékhoz.

Itt húzta ki, az utolsó állomáshelyén, ebben a magas társadalmi státusban a legtovább: hatodfél esztendeig.

Már jól megedzett cselédlányként. Aki, ha épp úgy alakultak a dolgok, nem átallott szembeszállni kenyéradó gazdájával sem. Keller Béla gyógyszerész úr fejéhez néha kemény szavakat vágott:

– Maga úgy néz ki, mint a Grabanszki Ernő!

Minő bátorság – AKKOR ÉS OTT. És mégse mondtak föl neki azonali hatállyal. Mert bizonyosan tudták, hogy helyette találnak ugyan másikat cselédet, Keresztanya helyett akár tízet is, de tudták azt is: olyat, mint ez a felvágott nyelvű, olyan talpraesettet, fürge lábút és fürge kezűt, mint ő, bajosan. És Keresztanya is tudta: bárhogyan is van; mi, urak és cselédnek egyelőre még egymásra vagyunk utalva! Bizony.

(És szégyellje a „dicső” századvég, amit most maradandó módon ide följegyzünk: a harmincas évek első felében a szakácsnői és házvezetőnői munkát ellátó – valószínűleg nem akárhogy ellátó – Keresztanya havi járandósága hatszáz dinár volt; saját bevallása szerint kéthavi cselédfizetéséből új szobabútort vásárolhatott magának. A századvégi cselédnek

– mert a szocializmus negyvenévi kemény építése után újra elszaporodnak a cselédlányok – hány évig kell dolgoznia egy új szobabútorért?)

És annyi fárasztó szalmacséplés után álljon itt egy üde „irodalomtörténeti” adalék. Nem csak Keresztanya szolgált Keller Béla gyógyszerésznél, hanem Dudás Kálmán majdani tanárom, falunk szülöttje, akiről adatközlőm bajosan tudhatta még akkor, hogy versei jelennek meg. Segédpatikus volt Keller Béla gyógyszertárában.

– Nagyravágyó ember volt – fogalmazta meg róla Keresztanya félreérthetetlen negatív véleményét.

– Ezt mire alapozza, Keresztanyám?

– Leszégnyítette Keller Bélát ott mindnyájunk előtt!

(És ő? Aki a gazdája fejéhez vágta, hogy úgy néz ki, mint Grabanszki Ernő?!)

– Leszégnyítette?

– Igen. Mert náluk minden héten egyszer kötelezően bab volt ebédre. Kálmán erre kijelentette, hogy ez nem étel!

(Elképzelhető, mennyire megbotráncozott ezen Keresztanya. Hiszen ismerte a segédpatikus szüleit: egy volt tanyai gyerek hetente egyszer mért nem ehetné meg a babot, ha a „jobb” családból származó Kellerék megehetik . . . Ez sehogy se ment a fejébe.)

*

(Mi fáj mindig legmélyebben az embernek? Ha az övéi részéről éri méltatlan támadás. Ha azok aláznak meg bennünket, akiket legjobban szeretünk. Ha ők játszanak ki, csapnak be, árulnak el, csalnak meg bennünket.

Keresztanya soha egyetlen szóval nem említette, hogy fél emberöltőnyi cselédeskedése alatt megalázta volna valamelyik munkaadója. Ettől persze még megalázhatta. Füttyült rá. Nem hagyott benne fölpanaszolandó nyomokat. Természetes dolognak tartotta, hogy egyik-másik „nagysága” kukacoskodott vele. Ha nagyon kukacoskodott, legföljebb otthagya, továbbállt egy házzal, várossal. Volt hely bőven a cselédlánynak. És nagyon világos volt előtte, hogy már maga az úr–cseléd viszony megalázó. Magasan lobogott benne a cselédöntudat. Elszegődött szolgálónak, mert a fél falu lánya elszegődött, persze nem divatból: elég nyomós okuk volt erre. – Staférba dunnákat, párnákat kaptok, a többiről gondoskodjatok magatok! – csengett Keresztanya fülében „anyánk” szigorú hangja. Már-már tudatosan, felvilágosultan vállalta a cselédsorsot, s kemény daccal viselte. És – kétélű fegyver ugyan – jól felvágott nyelvvel ajándékozta meg a sors. Ha a „nagyságos úr” vagy a „nagyságos asszony” részéről sérelem érte, nem hordta magában, nem emésztette magát emi-

att, hanem visszavágott azon melegében, „kitálalt”, megmondta a véleményét. Vagyis nem tudott „nyelni”. Megmondta ő a véleményét még a plébános úrnak is! Egyenesen a szemébe.

És mégis, még őt is, ezt a rendkívül kemény anyagból gyúrt testet-lelket is érte olyan arculcsapás, amit nem tudott kiheverni. Amit magában kellett megemésztenie, mert hasonló erővel nem csattanhatta vissza.

Egy szép hajnalon ugyanis tetten érte az urát. Ez önmagában még nem lett volna égbekiáltó, lévén, hogy nem ő lett volna az első asszony a földgolyón, akit megcsalt a férje. Ő – a keresztapám – egyébként is jó kiállású, jóképű, a menyecskék után bizony meg-megforduló férfi volt, de Keresztanya ezt alig vette tudomásul. Nem csapott miatta patáliát. Megvetette az álszemérmet, az álszenteskedőket, mindent, ami megítélése szerint mesterkél volt. Csakhogy azon a bizonyos hajnalon nem egy akármelyik szépasszony mellett lepte meg az urát, hanem – Isten nyugosztalja mindannyájukat! – egy családba tartozó menyecske karjaiban. S hogy a meglepetés és megaláztatás még nagyobb legyen, ez a menyecske Keresztanyának az épp náluk vendégeskedő édeshúga volt!

És se a húgának, se az urának nem kaparta ki a szemét. Mert a dolgok most már úgyis megtörténtek, nem lehet őket meg nem történtekké nyilvánítani. És megérezte, pedig oldalakon át bizonygatom, mily konok és kemény asszony volt, hogy ezt nem lehet „elintézni”, „jóvátenni” semmiféle teátrális perpatvarral. Keresztanya megvetette a farizeusokat, utált mindenféle álságot. Ami megtörtént – sajnos, megtörtént, egy cseppet se lelkesedett ugyan érte, de az élet még egy ilyen – kétségtelenül botrányos – esemény után se állhat meg.

Mégis hogy viselte el ez a kicsi, vasból való asszony ezt a kiheverhetetlen megaláztatást? Annál nehezebben, hogy az ilyesmit nem beszélheti ki magából az ember. Kibeszélhetetlen szégyenünket magunkkal visszük a sírba. Bűneinket, halálos bűneinket is van kinek a fülébe mondanunk, de kinek mondjuk el az önmagunk előtt is takargatott szégyenünket?

Keresztanya, természete szerint, valami eleven, éltető daccal hordozta magában ezt a megaláztatást. Engem, kutyák, ugyan meg nem törtök! Még ezzel sem.

De megfogadta s gyerekeivel megfogadtatta: ha örökre lehunyja a szemét, a szülei mellett, a szülei sírjában szeretne pihenni. Semmiképp ott, ahol a férjének az első felesége s a férje van eltemetve. Végül mégis megtört – vagy kiengesztelődött – az ő törhetetlennek látszó szíve is, megváltoztatta akaratát, végakarátát: ha meghalok – mit cirkuszolnátok! – tegyetek csak az apátok mellé.

Illetve reá, az ő koporsójára. Így a „komisz kujon” alatt az első, felette a második felesége csontjai. Még ott lent is két asszony között! Persze most már hidegen hagyva mindeneket. A síri világ törvényei szerint.)

*

Az imént zárójelben elszuttogott s így a kíváncsi világ füle és szeme elől némileg eltitkolt, elrejtett esemény után sem tört meg Keresztanya tiszta, nyílt, kemény tekintete.

Fájdalmát, megbántottságát, megaláztatását úgy tudta elviselni és hordani, hogy ez senki másé, egyedül az övé; senkivel még csak meg se kísérli megosztani azt, ami megoszthatatlan.

Így látta a Keresztfia.

Aki olykor megpróbált ugyan – néminemű szövegek gyártásakor például – lemerülni a lélek mélyére, de legjobb igyekezete ellenére se tudott mélyebbre merülni a saját lelkénél. Ott se mindig a legmélyebbre.

Ha rúgás ér, ne bögj, ha a tieid bánatnak meg, akkor se omolj magadba; soha, semmilyen körülmények között ne hagyd el magad! – ezt példázta Keresztanya mindenkori tartása, magatartása.

A Teremtő mintha parancsba adta volna neki: ha már jöttél, zokszó nélkül járj! Nemcsak te vagy a szerencsétlen és boldogtalan: minden teremtménye az. Ezt jól véd az eszedbe. De jól teszed, ha a szívedben is megbarátkozol, kibékülsz ezzel a paranccsal.

Nekem, a keresztfiának természetesen soha se pendítette meg megszégyenítésének történetét, de hogy hosszú éveken át mégis magában hordta, arról elsődleges fogadalma meggyőzően tanúskodik: ha meghalok, ne temessetek „annak” a sírjába . . .

De hogy hánytavetette meg, hogy próbálta valamelyest kifújni magából a legszűkebb rokonságba tartozó asszonyok között?

Rajtuk, anyámon keresztül se jutott el a fülembe több a történet puszta tényénél. Ami egy szűkös mondatban elmondható.

Külsőleg talán csak annyi volt megállapítható, hogy attól fogva még kisebbre „nőtt”. De hát ez folyamatos volt nála; egész életében lefelé nőtt. Végül csillagnyivá zsugorodott és keményedett. Halála után is hunyorgó, sugárzó állócsillaggá.

*

(S még egy zárójeles történet, pedig csupa nagy, nyomtatott betűvel kíváncskozna ide:

Nálunk gyerekkoromban még tisztelték a koldusokat, néha még, az öregasszonyokat, becérték is: kolduska. Ritka volt az a ház, ahonnan

üres kézzel küldték el őket, ahol ne dugtak volna valamit a tarisznyájukba. Arról meg éppenséggel nem tudott a falu, hogy valaki elkergette volna a kéregetőt.

De hogy valaki ágrólszakadtat csak úgy befogadott volna a hajlékába, befogadott volna minden ellenszolgáltatás nélkül – ismeretlen dolog volt.

Keresztanya, amikor már egyedül maradt, ezt is megengedhette magának. A csavargót, persze ő se a „tiszta szobába” tessékelt be, de állandó helyet adott neki valahol a ház végi kamrában. Évekig „kerülgette”. Bizonyára kosztolta is. Talán néha ki is mosta meg is foltozta gönceit. Amikor pedig szegény pára meghalt, intézkedett, hogy tisztességesen, emberhez méltó módon legyen eltemetve. Koporsót, sírásót, papot rendelt. A halottat, ahogy illik, talán még meg is fürdette, lemosta, mielőtt koporsóba tették volna. És amikor mindent elintézett a megboldogult körül, kikísérte utolsó útjára. Egymaga kocogott a koporsó után, hiszen szegény szerencsétlennek Keresztanyán kívül senkije se volt.

– Így szépen eltemettem; nem nézhettem volna, hogy senki se álljon a koporsójánál.

Ezt oly magától értetődően csinálta végig, mintha ez minden embernek kutya kötelessége lenne. Odaállni a kitaszítottak, s magatehetetlenek mellé.

Azért kicsi fejét csöppnyi büszkeséggel megemelintette, mert ott volt az ajkán kimondhatatlanul is: így kell ezt csinálni, Keresztfiam!

Bizony, bizony, így kellene, Keresztanya.)

*

S akkor egy zaklatott, vidéki hang a telefonban:

– Keresztanya halálán van, szeretne még látni . . .

Sietek haza. Az ágyban találok, egy túlfűtött, nagy hodály sarkában. (A hodály valamikor asztalosműhely volt.)

Föülletik az ágyban.

– Rémképeket látok, így ülve is, nyitott szemmel.

Óriásra nőtt, elközönyösödött szemek a madárarcban.

A fia a fülembé súgja: Tudja, hogy meg fog halni. Most töltötte be a nyolcvanat.

– Az a baj, hogy rég nem jártam kint az utcán. De én most már csak akkor megyek ki, ha visznek.

Ha viszik fel a Kálváriára.

Megérintem csontvállát, szinte szúr. Kimegyünk mi még az utcára, Keresztanya, mondanám, „de már késő”. Igazán őt már nem érdekli az utca. Semmi sem. A keresztfia sem. Nem néz fel reá többé azzal az utánozhatatlan, szelíd büszkeséggel. Tekintete rátapad a riasztó Semmire.

A fia egy narancsgerezdet próbál bepréselni két ajka közé. Akkor döbbenek rá, a narancs láttán, hogy üres kézzel jöttem.

Tizenegy nap múlva az üzenet, hogy meghalt.

Fél órával a temetési szertartás előtt érünk haza. A Kálvária kápolnájában, a ravatalozóban fekszik. Dermesztő hideg volna, ha valahol a ravatal alatt nem volna bekapcsolva egy sárga villanymelegítő; az fújja a meleget a koporsót körülülők lábára.

Keresztanya fia feláll a nyitott koporsó mellől s halkan közli velem: úgy illene, hogy az egyik keresztfia vigye a megboldogult keresztfáját. Elfogadod? Elfogadom.

Ezzel kijövök a kápolnából kiszorult rokonok közé. Ott toporogtak mindnyájan a szélárnyékban; északról éles szél fűjt, alighanem havat hoz.

Itt toporog Csülkös Jóska bácsi is nyolcvannégy évesen, gumicsizmában. Fejedelmi büszkeséggel viseli családunk csúfnevét. Mert szerinte a Csülkösök külön had, sajnos, erősen fogyatkozó had, most is az hozott itt össze bennünket, hogy eltemessük Kiss Antalné, Németh (Csülkös) Veronát. A vén csataló, aki szintén nagy tisztelóm, hiszen én is Csülkösivadék volnék, közli velem a rendkívüli eseményt: a napokban „ünnepezték” házasságuk hatvanadik évfordulóját!

– Hát akkor nagykanállal ettek!

– Ettünk lófaszt. Tudod, az a baj, hogy régen, amikor alig volt mit enni, új előtt néha még krumpliból se volt elég, mindig nagyon jó étvágyam volt; most meg tele a kamra minden jóval, de fogytán az étvágy.

– Ajándékot azért csak vitt a „menyasszonynak”?

– Vittem lófaszt.

– Pedig illetet volna.

– Tudod, ha vittem volna neki valamit, még azt gondolta volna, hogy más asszonynak is viszek.

– És maga se kapott ajándékot Etel nénitől?

– Kaptam a Nagy Iván faszát! – hunyorog az öreg, mi többiek pedig nevetünk a kápolna tövében. Nevetne Keresztanya is, ha köztünk ácsorogna, de nem ácsorog, épp most hozzák ki a kápolnából lezárt koporsóban. A koporsót egy kétkerekű talyigafélére helyezik. Kezembe nyomják Keresztanya keresztfáját. Magasba emelik az ösztövére Januskeresztet, megcsattantatja a szél a templomi lobogót, lassan fölzárkózunk, elindul a gyászmenet, Keresztanyát kísérjük utolsó útjára. Ez az utolsó út mindössze néhány méternyi útszakasz: a kápolnától a kiásott sírig. Amikor még a háztól temettek, a gyászmenet végigkanyargott az egész falun s valóban gyászmenet volt: ott botorkált a koporsó, a gyászkocsi után a fél falu. Erre a mai falunak „nincs ideje”, Keresztanya koporsóját jó, ha két tucat ember kísérte, a legszűkebb rokonság. (Igaz

ugyan, hogy a megboldogult barátnői, ismerősei jóformán már mind fönt vannak a Kálvárián vagy a falu másik temetőjében pihennek, ugyanakkor az is igaz, hogy az ántivilágban a fiatalok is „kikísérték” az elhunyt öregeket.)

De Keresztanyát mindez már nem érdekli. Körülálljuk a nyitott sírt. Mekkora a távolság a keresztelőkút és a nyitott sír között? Ötvenhárom éve tartott keresztvíz alá az, akinek most a fejfáját szorongatom a kezemben. A pap beszenteli a sírt, majd némsokára zuhogni kezd a föld a koporsóra.

Az egyik sírásó kiveszi a kezemből a keresztfát s a sír fejébe szúrja.

Hát ezzel is megvagyunk, Keresztanya.

Kész.

Még ácsorgunk egy percig a sír körül, aztán szótlanul ereszkedni kezdünk lefelé a Kálváriáról. Mert ugyancsak elszótlanodtunk. Az idő is barátságtalan, s alig érünk a temetőkapuba, hózápor zúdul a nyakunkba.

Az, hogy hózápor, Toma Pista mondja, a Nena fia. Aztán még magyarázatként hozzáteszi:

– Még reggel bemondta Pest, hogy várható lesz. Igaza volt, itt van.

Behúzott nyakkal, ki-ki a maga csendjébe burkolózva, ballagunk hazafelé. A sírod – közös sírotok! – máris hófehér. Mint a pólya. Patyolatfehér, mint az a pólya volt.

